ULOGA PODUNAVSKIH SLAVENSKIH NARODA 1848. — 49. U SVIJETLU NOVIH ISTRAŽIVANJA SOVJETSKE HISTORIOGRAFIJE[1]

Vaso Bogdanov

Evropska revolucija 1848./49. uopće, a naročito u podunavskim zemljama (Austriji, Madžarskoj, Hrvatskoj, Vojvodini, Rumunjskoj), predstavlja ponajteži, ponajzamršeniji problem novovjeke historije. Revolucionarno gibanje tih godina stavilo je u isti mah na dnevni red brojna vrlo krupna socijalna i politička pitanja, i to ne samo teoretski, nego i praktički. Istodobno povela se borba za rješavanje seljačkog, nacionalnog i radničkog pitanja, za uspostavljanje republike i ustavne monarhije, za provođenje buržoasko-demokratske i socijalne revolucije.

Nedovoljna stranačko-politička izdiferenciranost u mnogim evropskim zemljama, ideološka nepripremljenost, nepostojanje moćnog, dobro organiziranog proletarijata u većini država, izdaja buržoazije, njeno naglo prelaženje iz tabora revolucionarnog pokreta u tabor reakcije i kontrarevolucije; kolebljivost i prevrtljivost građanskih liberalaca; oduševljavanje nosilaca revolucije u jednoj zemlji s ugušivanjem te iste revolucije u drugim zemljama (Nijemaca i Madžara s likvidiranjem praškog ustanka te njihovo pomaganje i sudjelovanje u ugušivanju talijanske revolucije od proljeća do jeseni godine 1848.); istovremeno nastupanje pobornika slobode kod jednog naroda kao ugnjetača te iste slobode kod drugih naroda (držanje Nijemaca prema oslobodilačkoj borbi Poljaka, a Nijemaca i Madžara prema oslobodilačkim pokretima ostalih slavenskih naroda); plemstvo u ulozi ostvarivača buržoasko-demokratske revolucije (slučaj u Madžarskoj), u vrijeme kada je već bilo jasno, da ni sama buržoazija, iz straha pred prole-

[1] Dokumentarni materijal o hrvatskoj četrdesetosmoj objavljuje se u knjizi »Hrvatska ljevica 1848./49.« i u djelu *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848./49.*, koje izlazi u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

tarijatom, nije više kadra do kraja izvesti taj historijski zadatak, nego da je jedino radnička klasa sposobna i pozvana da dovede do pune pobjede i tu buržoasko-demokratsku revoluciju; — sve je to povećavalo kaos četrdesetosmaškog zbivanja, pa je trebalo imati oštrinu vida Marksa i Engelsa, da bi se u toj zamršenosti događaja, nedosljednosti stranaka, protivrječja u zauzimanju stavova jasno sagledala i otkrila prava uloga različitih klasa i stranaka, da bi se dala još i danas savršeno točna analiza svih nijansa revolucionarnih pokreta u pojedinim zemljama i smisao četrdesetosmaške evropske revolucije kao cjeline.

Građanska historiografija je, međutim, za posljednjih sto godina uspjela ponovno da zamagli četrdesetosmaško zbivanje, a u lažnom prikazivanju činjenica i falsificiranju povijesti vodeću ulogu odigrali su reakcionarni njemački historičari.

Pri tom gomilanju pristranih, neistinitih historijskih djela o četrdesetosmoj najgore su prošli slavenski narodi. Poslije ugušivanja revolucije, historija četrdesetosmaških pokreta pisana je pod direktnim utjecajem madžarske plemićke emigracije, koja je, rasijana po svim zapadnoevropskim i američkim kulturnim centrima, postala glavnim informatorom svjetske javnosti i jedinim izvorom za dobivanje podataka o držanju i ulozi slavenskih naroda (Čeha, Slovaka, Hrvata i Srba) u godinama 1848.—1849. S tom akcijom madžarskoga plemstva, podržavajući je u potpunosti, spojila su se šovinistička, protuslavenska nastojanja njemačkih historičara; na taj način stvorilo se i ustalilo ono općenito shvaćanje, po kome je uloga slavenskih naroda[2] četrdesetosme bila isključivo reakcionarna i kontrarevolucionarna.

Naša nenarodna, građanska historiografija sve do 1945. bila je prepustila pisanje povijesti naših naroda njemačkim i madžarskim reakcionarima, štoviše, ona je znatno pripomogla i učvršćivanju protuslavenske teze o našoj kontrarevolucionarnosti time, što je, držeći pod svojim monopolom sve naše arhive, svijesno sprečavala objavljivanje dokumenata o revolucionarnoj borbi našega puka i pisala hvalospjeve jedino o nosiocima reakcije kod nas: o banu Jelačiću i patrijarhu Rajačiću. Tako se ni u hrvatskoj i srpskoj historiografiji nisu o našoj djelatnosti 1848./49. mogli naći uglavnom nikakvi drugi podaci, osim onih o aktivnosti kontrarevolucionara.

Ukorenjivanju antislavenskog shvaćanja o našoj isključivoj kontrarevolucionarnosti u četrdesetosmaško doba mnogo je pridonijela još jedna okolnost. Brojni socijaldemokratski oportunisti, nalazeći se pod jakim utjecajem njemačke reakcionarne buržoaske historiografije, u svom nerazumijevanju nacionalnog pitanja i nedijalektičkom pristupanju Marks-Engelsovoj analizi događaja i pojava iz 1848./49. — jednostrano su i krivo tuma-

[2] izuzev Poljaka.

čili izjave Marksa i Engelsa, ne razlikujući i ne uzimajući u obzir, na koju etapu revolucije i na držanje kojih se klasa unutar raznih naroda odnose pojedini stavovi u djelima klasika marksizma. Oštru i potpuno opravdanu Marks-Engelsovu kritiku reakcionarnog držanja češkoga plemstva i češke buržoazije, kao i apsolutno pravilnu i bespoštednu osudu kontrarevolucionarne uloge jelačićevsko-rajačićevskih reakcionara kod Južnih Slavena, ti su socijaldemokratski oportunisti generalizirali, prikazujući stvari tako, kao da se *te osude* Marksa i Engelsa odnose na ulogu čitavog češkog, hrvatskog i srpskog pokreta, na cjelokupnu aktivnost svih klasa i svih stranaka slavenskih naroda u doba 1848./49. U duhu i u interesu protuslavenske, reakcionarno-šovinističke njemačke teze, ti su oportunisti nenaučno prešućivali ona mjesta u djelima Marksa i Engelsa, koja odaju puno priznanje revolucionarnim pokretima unutar slavenskih naroda (praškom oružanom ustanku češkog proletarijata, studenata i radikalno-demokratskih intelektualaca od 12. do 17. lipnja 1848., te demokratsko-naprednim pokretima kod Hrvata i Srba) s jedne strane, a s druge isto tako nesmiljeno osuđuju reakcionarno držanje njemačke buržoazije i madžarskoga plemstva, naročito s obzirom na krivi stav, što su ga zvanični nosioci revolucije u tim zemljama zauzeli u nacionalnom pitanju, prema nacionalnim oslobodilačkim pokretima nenjemačkih i nemadžarskih naroda.

Podrška, što su je na ovakav način s tobože marksističkog stajališta pružili oportunisti njemačkoj reakcionarnoj buržoaskoj tezi o isključivo kontrarevolucionarnom držanju austrijskih Slavena godine 1848./49., bila je od odsudnog utjecaja za dalje formiranje suda o ulozi slavenskih naroda u četrdesetosmaškoj revoluciji. Tim kanalom, tim posredovanjem lažnih marksista ova je teza prodrla i u djela uistinu naprednih historičara i izvan granica Njemačke, koji su pozivajući se isto tako nedijalektički na Marksa i Engelsa, i sa svoje strane žigosali ulogu slavenskih naroda (naročito Čeha, Hrvata i Srba) kao apsolutno reakcionarnu i kontrarevolucionarnu.[3]

Takvo stanje stvari zarazno je djelovalo i na naše shvaćanje o četrdesetosmoj. Sve do drugog svjetskog rata mnogi veoma vrijedni napredni kulturni radnici kod nas smatrali su, da je teza o isključivo kontrarevolucionarnoj ulozi Hrvatske i Vojvodine 1848/49. ispravna, a na naš pokret iz tih godina gledalo se kao na neku našu historijsku sramotu.

Tek s pobjedom naše narodne revolucije, koja je, ukinuvši protunarodnu vladavinu nad našim narodima, dokrajčila i monopol buržoaske klase na nauku, stvorene su mogućnosti slobodnog naučnog rada i na planu pisanja historije. Poslije oslobođenja, kada su se arhivi otvorili i našim

[3] Vidi o tome studiju I. Udaljcova: *Prilog pitanju o revolucionarnom pokretu u Češkoj godine 1848.*, Voprosy istorii, god. 1947, broj 5, str. 23—47.

naprednim naučnim radnicima, moglo se pristupiti iznalaženju i izučavanju onih dokumenata, koji govore o tome, kako je, nasuprot Jelačiću i Rajačiću, mislio, što je želio, što je radio i za što se borio naš *puk* 1848., dokumenata, koji svjedoče o onoj revolucionarnoj djelatnosti naših naroda, ponavljanja koje su se naši građanski historičari toliko bojali, i svjedočanstva koje su tako brižno prikrivali upravljajući našim arhivima u doba stare Jugoslavije.

Glavna zasluga u poslu oko otkrivanja prave uloge slavenskih naroda u revoluciji 1848./49. pripada najnaprednijoj historijskoj nauci, historiografiji Sovjetskoga Saveza. Utvrdivši, da se »izučavanje revolucionarnog pokreta g. 1848. u Češkoj, kao i drugim slavenskim zemljama, javlja kao važan zadatak sovjetskih historika«,[4] ta je historiografija u tijesnoj suradnji s učenjacima ostalih slavenskih naroda, a naročito Čeha, postigla već takve rezultate, koji potpuno obaraju dosad toliko raširenu tezu o isključivoj kontrarevolucionarnosti Slavena u vrijeme četrdesetosme.

Podnoseći izvještaj o radu historijskog instituta Akademije nauka SSSR na sektoru novovjeke povijesti, sovjetski historičar E. Rubinštejn naročito ističe referat profesora Nejedloga *O ulozi slavenskih naroda u revoluciji 1848.—1849.*, održan na naučnim zasjedanjima Akademijina Instituta: »Na opsežnom materijalu historije nacionalnih pokreta slavenskih naroda, naročito češkoga naroda tridesetih — četrdesetih godina XIX. vijeka, prof. Nejedli je pokazao, da u njemačkoj reakcionarnoj historiografiji uobičajeno tretiranje slavenskih naroda u tim godinama isključivo kao kontrarevolucionarne sile znači falsificiranje historije. Pokušaji njemačkih oportunista »osloniti se na izjave Marksa i Engelsa u pitanju uloge slavenskih naroda u revoluciji osnovani su na jednostranom i nesavjesnom iskorišćivanju radova klasika marksizma i na nerazumijevanju prave uloge nacionalnih pokreta slavenskih naroda u periodu pripremanja i razvijanja revolucije godine 1848.—1849.«[5]

Drugi sovjetski historičar, I. Udaljcov, u svojoj studiji *Prilog pitanju o revolucionarnom pokretu u Češkoj godine 1848.*, utvrdio je, među ostalim i ove činjenice: »... njemački autori na sve načine nastoje istaći nesamostalni karakter političkog pokreta u Češkoj te Česima i drugim austrijskim Slavenima pripisati svu krivicu za poraz revolucije u Austriji. Kao posljedica toga u njemačkim se radovima ne opisuje revolucionarni pokret u Češkoj nego samo ona fakta i događaji, koji autorima tih radova daju osnove da politički pokret svih klasa češkog društva u trajanju čitave g. 1848. proglase reakcionarnim i kontrarevolucionarnim«.[6]

[4] Ibid., str. 47

[5] E. Rubinštejn — *O rabote sektora novoj istorii Instituta istorii Akademii nauk*, Voprosy istorii, broj 7, god. 1946, str. 147.

[6] I. Udaljcov, citirano djelo, str. 23.

Konstatirajući, kako je »i pored neobjektivnosti i nenaučnosti gledišta njemačke buržoaske historiografije, ona prodrla« i u neke radove naprednih historičara, Udaljcov nastavlja: »Pri tom nerijetko ti historičari pokušavaju dokazati ocjenu pokreta čitavog češkog naroda u g. 1848. kao pokreta u cjelini reakcionarna i kontrarevolucionarna, pozivanjima na Marksa i Engelsa, ne proanaliziravši, međutim, na koje se klase i na koju etapu češkog pokreta odnosi oštra kritika, što je Marks i Engels daju o političkim istupima Čeha.«[7]

Udaljcov daje zatim ovu vrlo značajnu analizu prve etape češkog pokreta, koja traje od početka revolucije do ugušenja praškog ustanka (od sredine ožujka do 17. lipnja 1848.):

»S porazom praškog ustanka svršava se prva etapa političkog pokreta u Češkoj godine 1848.—1849. Ta etapa okarakterizirana je porastom masovnog revolucionarnog pokreta u zemlji i rukovodećom ulogom radikalnodemokratskog krila češke buržoazije u njemu te se završava oružanim ustankom.

U ustanku su sudjelovali češki radnici, obrtnici, sitna buržoazija i studentstvo, a također i njemački proletarijat. Obuhvativši provinciju pod parolom podrške praškom ustanku, pokret se raširio na seljaštvo kako čeških, tako i njemačkih rajona. Sve to neoborivo svjedoči o socijalnom karakteru lipanjskog pokreta.

Nesumnjivo, ova prva etapa češkog pokreta u znatnom je stupnju pomagala razvitku revolucionarne situacije u Austriji, jačala revolucionarne elemente u zemlji, slabila snage reakcije, što se podudaralo s interesima revolucije u Austriji i Njemačkoj. U vezi s time »Nove rheinske novine«, njeni redaktori Marks i Engels i njihovi pristaše odlučno su podržavali ovu etapu češkoga pokreta, o čemu svjedoče njihovi članci napisani u periodu praškoga ustanka. Dio njemačkog proletarijata i seljaštva stvarno je potpomagao revolucionarno nastupanje Čeha. Ali taj dio bio je sasvim malen. Sav pak ostali njemački svijet zauzeo je u odnosu prema borcima u Pragu neprijateljski stav, prikazujući ustanak kao panslavističku zavjeru, kao antinjemački pokret, iako su, činilo bi se, bečki i drugi njemački revolucionari morali podržati prašku revoluciju svima silama.

Ali to se nije dogodilo.

Naprotiv, još u toku ustanka njemačka je štampa bila puna izmišljotina o tom, kako Česi hoće prodati Austriju ruskom caru za 7 milijuna rubalja, kako su češki političari potkupljeni ruskim novcem, kako se Nijemcima priprema Bartolomejska noć, kako su za praške Nijemce sastavljene proskripcione liste i t. d.

[7] Ibidem, str. 23.

Poraz ustanka dočekali su austrijski, saksonski, pruski i drugi Nijemci s golemom radošću. U bezbrojnim zahvalnim adresama i pismima oni su nazivali Windischgrätza spasiteljem i zaštitnikom njemačke stvari...

Njemački (i madžarski) buržoaski revolucionari i demokrati nisu pokazali g. 1848. revolucionarne dosljednosti u nacionalnom pitanju.

Samo su »Nove rheinske novine«, koje su rukovodili Marks i Engels, već od prvog momenta istupile u obranu Poljaka u Poznanju, Talijana u Italiji, Čeha u Češkoj.

Kada je razbijen praški ustanak, Marks je pisao: »Nova poznanjska krvava kupelj pripravlja se u Bohemiji. Austrijska soldateska zadavila je u češkoj krvi mogućnost mirnog zajedničkog života Čeha i Nijemaca«. I dalje: »Nacija, koja je dopustila, da za trajanja sve svoje historije bude pretvorena u oruđe ugnjetavanja svih drugih nacija — takva nacija dužna je prije dokazati na djelu svoju stvarnu revolucionarnost...

Revolucionarna Njemačka bila je dužna, naročito u odnosu prema susjednim narodima, odreći se sve svoje prošlosti. Zajedno sa svojom vlastitom slobodom ona je bila dužna proglasiti slobodu onih naroda, koje je ona dosad ugnjetavala. A što je učinila revolucionarna Njemačka? Ona je potpuno potvrdila i osveštala staro ugnjetavanje Italije, Poljske, a zatim i Bohemije uz pomoć njemačke soldateske. Kaunitz i Metternich potpuno su opravdani. I poslije toga Nijemci zahtijevaju, da bi im Česi vjerovali! I poslije toga osuđuju Čehe zato, što se oni ne žele prisajediniti naciji, koja, oslobađajući se sama, ugnjetava i vrijeđa druge nacije!«[8]

»Shvatljivo je, što je takva politika revolucionarne Njemačke (i Beča) izazvala odlučan otpor Čeha.

Kao posljedica toga javilo se produbljivanje češkonjemačkih nacionalnih suprotnosti i borbi. U uvjetima poslije lipanjske reakcije, kada su snage demokracije bile razbijene, a na čelu češke politike javili se Palacký i njegovi pristaše, preplašeni revolucionarnim istupanjem proletarijata i seljaštva, ta im je okolnost stvorila nove mogućnosti, da odvlače češke narodne mase od klasne borbe, da stješnjuju pokret tih masa u uskim okvirima borbe za historijska prava zemalja češke krune.

Uništavanje i proganjanje, kojima su bili podvrgnuti češki demokrati poslije ugušivanja praškoga ustanka, doveli su do prelaska rukovodstva političkog pokreta u Češkoj u ruke češke liberalne buržoazije, što je označivalo početak nove, druge etape češkoga pokreta. Češka liberalna buržoazija prešla je potpuno na stranu reakcije, i to baš u tom trenutku, koji se podudarao s porastom revolucionarnog pokreta u Beču, i, na taj način, našla se u taboru kontrarevolucije.«

[8] K. Marks i F. Engels, *Soč.* T. VI., str. 185. Citirano kod Udaljcova, navedeno djelo, str. 42.—45.

»Naprijed navedena fakta svjedoče o tome, da je politički pokret češkoga naroda u god. 1848.—1849. imao dvije glavne etape. Prvu od njih, koju karakterizira porast revolucionarnog pokreta i koja traje od ožujka do lipnja g. 1848., u potpunosti su pomagali Marks i Engels. To se potpuno podudaralo s njihovom glavnom linijom u politici g. 1848., koja se sastojala u podržavanju svega onoga, što je pomagalo revoluciji, što je bilo na korist revolucije. Druga etapa, koja traje od trenutka poraza lipanjskog ustanka do uspostave apsolutizma, obilježena je prelaženjem rukovodstva češkog pokreta u ruke liberalne buržoazije i njenim prelaženjem na stranu reakcije i kontrarevolucije. Poznato je, da su Marks i Engels oštro istupili protiv politike, koju je češka liberalna buržoazija provodila u drugoj etapi. To se potpuno poklapalo s njihovom glavnom linijom u politici g. 1848., koja se sastojala u borbi protiv svega onoga, što se prepriječilo na putu revolucije, što je nanosilo štetu revoluciji.

U vezi s time očito je, kako bi bilo nepravilno i protivno historijskoj stvarnosti, da se sav pokret svega češkog naroda za trajanja čitavog razdoblja g. 1848.—1849. ocjenjuje kao reakcionaran i kontrarevolucionaran.

Nasuprot tome, fakta govore, da je znatan dio češkoga naroda aktivno sudjelovao u revolucionarnom pokretu godine 1848«.[9]

Nosioce revolucionarnog češkog pokreta u prvoj etapi Udaljcov karakterizira ovako:

»Osnovna socijalna baza partije (radikalno-demokratske, op. V. B.) bili su sitna buržoazija, obrtnici, studenti i dio radnika. Predstavnici ove partije, nalazeći se pod utjecajem ideja francuskoga socijalizma, stajali su na demokratskim pozicijama, podržavali veze s njemačkim demokratima i smatrali prijeko potrebnim revolucionarne metode borbe. Kako nisu bili zastupani u Reichsrathu, oni su na stranicama svojih novina istupali protiv pozicija njegovih čeških zastupnika, izjašnjavajući se za sveopće pravo glasa, jednodomni sistem, ukidanje feudalnih tereta bez otkupa. Oni su otvoreno naglašavali svoju solidarnost s bečkim i madžarskim revolucionarima.

Političkim centrom radikalno-demokratske partije bila je »Slavenska Lipa«, njene mnogobrojne filijale iskorišćavali su radikali za veze s narodnim masama i agitaciju među njima.«[10]

Ova Udaljcovljeva analiza (rađena na osnovi bogatog dokumentarnog materijala, što ga je napredna češka historiografija već uspjela da objavi o ulozi svoga naroda 1848./49.) od osnovne je važnosti za postavljanje i izučavanje četrdesetosmaške problematike.

[9] I. Udaljcov, cit. dj. str. 47.
[10] Ibidem, str. 45.

Za nas je, u vezi s time, naročito značajno utvrditi ove činjenice:

1. Svi četrdesetosmaški pokreti, a ne samo onaj češki, razvijali su se u etapama. Bez uočavanja te etapnosti u pokretima kod pojedinih naroda ne može se izvršiti naučna analiza ni dati ispravna ocjena revolucionarnih gibanja godine 1848./49.

I pokreti južnoslavenskih naroda imali su nekoliko svojih etapa.

U prvoj svojoj etapi (koja traje nešto duže nego prva etapa kod Čeha: od ožujka do rujna 1848.) hrvatski i srpski narodni pokreti imaju karakter demokratske narodne borbe za socijalno oslobođenje ispod feudalizma i za političku i nacionalnu nezavisnost. U toj prvoj etapi hrvatsko-srpski pokret tretirali su i šovinističke madžarske plemićske vlade i austrijski dvor kao rebelski i revolucionaran, te su ga (u Vojvodini) ugušivali regularnom carsko-kraljevskom austro-madžarskom vojskom. (Istoga dana, kada je carski general Windischgrätz nasrnuo na praške ustanike, drugi isto takav carski general, Hrabowsky, jurišao je na centar srpskih ustanika, na Srijemske Karlovce).

2. Ni pokret južnoslavenskih naroda (Hrvata i vojvođanskih Srba) nije ni u prvoj ni, naročito, u kasnijim svojim fazama bio jedinstven. I u tom pokretu izdiferencirala se radikalno-demokratska stranka, koja je bila nosiocem revolucionarne borbe, i reakcionarna stranka, koja će se razviti u slugu i nosioca kontrarevolucije.

Po svome programu, po svojim političkim idejama, po svome držanju, ta naša radikalno-demokratska stranka bila je ne samo slična, nego i *istovetna* s onom češkom radikalno-demokratskom partijom, koja je bila nosilac revolucionarnog pokreta u Češkoj i kojoj su Marks i Engels odali onako visoko priznanje. Ove dvije lijeve partije, češka i naša, bile su i organizaciono tijesno povezane, imale jednu istu stranku: »Slavensku Lipu«, i jedan isti, zajednički program. (»Slavenska Lipa«, naime, nije bila samo češka organizacija, nju je češka ljevica samo pokrenula; u nju su odmah pristupili i naši radikalni demokrati i stvorili od nje centar revolucionarne djelatnosti u Hrvatskoj). Pripadnici tih dviju stranaka surađivali su uzajamno u hrvatskoj i češkoj Lipinoj štampi i zastupali jednu istu političku liniju. Samo što su naši radikali na vodstvu našeg *narodnoga pokreta* ostali mnogo dulje od čeških, i što je njihov politički utjecaj bio mnogo trajniji i djelotvorniji od onoga u Češkoj, gdje je ljevica bila znatno oslabljena već prilikom ugušivanja praškog ustanka u lipnju 1848.

Postojanje ove naše demokratske stranke zabilježio je i Engels u »Novim rheinskim novinama« (u vrijeme kada je s opravdanom i nesmiljenom žestinom napadao na kontrarevolucionarno Jelačićevo ratovanje protiv madžarske revolucije — siječnja god. 1849.), smatrajući nastojanje te partije, da svoju nacionalnu borbu stavi u službu slobode — srušenom ilu-

zijom od onog trenutka, kada je s ugušivanjem praškoga ustanka vodstvo slavenskih pokreta prešlo u ruke reakcionara, koji su narodne pokrete podveli u tabor kontrarevolucije (ulogu čeških reakcionara odigrali su kod nas ban Jelačić i patrijarh Rajačić, samo uz mnogo masovniji i jači otpor naših naroda).

»Es ist wahr: unter den gebildeteren Südslaven existirte eine kleine demokratische Partei, die zwar ihre Nationalität nicht aufgeben, aber sie doch zur Verfügung der Freiheit stellen wollte. Diese Illusion, der es gelang auch unter den westeuropäischen Demokraten Sympathien zu erwecken, Sympathien, die vollständig berechtigt waren, solange die slavischen Demokraten gegen den gemeinsamen Feind mitkämpften — diese Illusion wurde gebrochen durch das Bombardement von Prag«.[11]

(Ovo mjesto iz Engelsova članka, koje utvrđuje, da nisu *sve* stranke kod Južnih Slavena u *cijelom* razdoblju 1848./49. bile kontrarevolucionarne, veoma je dragocjeno za naše historičare, jer im pruža siguran putokaz, u kom pravcu treba vršiti istraživanja naše četrdesetosme; i tu, nema sumnje, treba ići onim putem, kojim je Udaljcov ispitivao češki pokret: otkrivanjem i proučavanjem različitih stranaka i različitih etapa, kroz koje je prolazio i naš pokret.)

3. I madžarska revolucija prošla je kroz svoje faze, i u njoj postoji nekoliko različitih, pa i međusobno suprotnih etapa.

U prvoj etapi, koja nastaje odmah poslije peštanskih ožujskih dana i traje do jeseni 1848., madžarski se pokret kreće po liniji stroge legalnosti. Sve, što su Madžari u toj etapi postigli (nezavisno ministarstvo i t. d.), dobili su isključivo zakonitim putem: uz pomoć i posredovanje članova habsburške dinastije, palatina nadvojvode Stjepana, i uz sankciju austrijskog cara i madžarskog kralja.

U toj prvoj etapi madžarska plemićska vlada progoni hrvatski i srpski pokret ne samo kao buntovnički prema legalnoj, kraljevskoj madžarskoj vladi, nego i kao rebelski prema caru i kralju; u tom razdoblju madžarska vlada guši naše pokrete u ime kralja i zakonitosti, regularnom, carsko-kraljevskom austrijskom vojskom napada na srpske ustanike, kraljevskim ručnim pismom zabranjuje saziv i održavanje hrvatskog sabora, kraljevskim manifestom svrgava »rebela« Jelačića s banske vlasti i t. d.

[11] »Istina je: među obrazovanijim Južnim Slavenima egzistirala je jedna mala demokratska partija, koja se doduše nije htjela odreći svoje nacionalnosti, ali ju je ipak htjela staviti u službu slobode. Ta iluzija, koja je uspjela probuditi simpatije i kod zapadnoevropskih demokrata, takve simpatije, koje su bile potpuno opravdane sve dotle, dok su se slavenski demokrati borili protiv zajedničkog neprijatelja — ta iluzija bila je srušena bombardiranjem Praga.« Engels u članku *Ungarn*, što ga je napisao siječnja 1849. u »Neue Rheinische Zeitung«; *Gesammelte Schriften von Karl Marx und Friedrich Engels*, sv. III, str. 241—242.

U tom razdoblju madžarska vlada, madžarski parlament i madžarska vojska bez rezerve pomažu austrijskoj kontrarevoluciji da uguši revoluciju talijanskog naroda. Za trajanja toga razdoblja madžarska je vlada na strani Habsburgovaca, spašava dinastiju i vodi lojalnu politiku.

Na kraju te etape, u listopadu, madžarska vlada, u želji, da pod svaku cijenu ostane na terenu legalnosti, vrši izdaju nad bečkom oktobarskom revolucijom.

Tek u drugoj etapi, gonjena razvitkom međunarodnih događaja i priljevom poljskih revolucionara, nova madžarska vlada stupit će u revoluciju i otpočeti rat s kontrarevolucionarnom Austrijom. Ta druga etapa traje od listopada 1848. do sredine travnja 1849.; tek u trećoj etapi, koja otpočinje 14. travnja 1849. sa svrgnućem habsburške dinastije, madžarska će vlada i na unutarnjem planu promijeniti svoju politiku i, naročito pod utjecajem revolucionarnih poljskih vojskovođa i političara, zauzeti ispravan, napredan stav i u nacionalnom pitanju.

Marks i Engels, veliki pobornici madžarske revolucije i njene borbe protiv austrijske reakcije, razlikovali su i u madžarskom pokretu tu etapnost, i dok su sve njihove simpatije, počev od druge etape, bile na strani Madžarske, oni su madžarsku vladu, zbog njena nerevolucionarnog, legitimističkog držanja u prvoj etapi podvrgli oštroj kritici. U tom pogledu veoma je značajna Engelsova knjiga *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj.*

»... Pa čak iako je Ugarska mogla zaboraviti, da je Beč bio prvi boj za Ugarsku, nije smjela sigurnosti svoje radi da zaboravi, da je Beč bio prva predstraža ugarske nezavisnosti i da ništa poslije pada Beča nije moglo spriječiti prodiranje carskih trupa ka Ugarskoj. Vrlo su nam dakle dobro poznati svi momenti, koje su Ugri u vrijeme opkoljenja i napadaja na Beč mogli iznijeti, pa i iznijeli u obranu svoga nerada: nedovoljan broj same njihove borbene snage, oklijevanje carevinske skupštine i svakoga zvaničnoga tijela Beča, da ih pozovu, nužnost, da se ostane na ustavnome zemljištu i izbjegnu komplikacije s njemačkom centralnom silom ...«

»... Percel se nije smio zaustaviti prije no što bi se sjedinio s Bečanima. Bile su doduše izvjesne opasnosti s tim skopčane, ali je li itko ikada dobio bitku ne stavljajući ništa na kocku?«

»... No, reklo se, takvo prodiranje Ugra, ako nije odobreno od kakvoga zvaničnog tijela, bilo bi povreda njemačkoga zemljišta, povuklo bi za sobom sukob s centralnom vlašću u Frankfurtu i značilo bi prije svega napuštanje zakonske i ustavne politike, koja je upravo i činila jačinu ugarske stvari. Ali zvanična tijela u Beču bila su jednostavne nule! Je li to bila carevinska skupština, jesu li to bili različiti demokratski odbori, koji se bjehu podigli za Ugarsku, ili je to bio bečki puk, jedini, koji je dohvatio pušku, da bije prvi boj za nezavisnost Ugarske?

Nije to bilo ovo ili ono zvanično tijelo Beča, zbog kojega je trebalo zagaziti; sva su ta tijela mogla i morala biti srušena napredovanjem revolucionarnoga razvitka; bilo je to jedino zbog vladavine same revolucije. neprekidnoga razvitka narodnoga pokreta, o kojima se jedino radilo i koji su jedino mogli sačuvati Ugarsku od invazije... Ali pitanje je: da li mi u toj tvrdoglavoj postojanosti ugarske vlade na izvjesnoj zakonskoj autorizaciji ne bismo trebali da vidimo jasan simptom onoga sistema, da se utvrdi iza dosta sumnjive zakonitosti, što doduše ne spasi Ugarsku, ali bar kasnije učini kod engleske buržoaske publike potreban efekat...«

»...I najzad važni argumenat, da Ugarska nije smjela napuštati zakonsko i ustavno zemljište, može imponirati britanskim trgovcima slobode, ali nikada ne će biti dovoljan u očima historije. Uzmimo, da su se Bečani 13. marta i 6. oktobra strašljivo držali »zakonskih i ustavnih sredstava«; što bi bilo od »zakonskoga i ustavnoga« pokreta i od svih slavnih bitaka, koje su prvi put iznijele Ugarsku na vidik civiliziranome svijetu? Baš to zakonsko i ustavno zemljište, na kome se Ugri po svom tvrđenju kretahu 1848. i 1849., bilo je za njih osvojeno potpuno nezakonitim i neustavnim ustankom bečkoga stanovništva 13. marta. Ne ulazi ovdje u naš zadatak da razjasnimo historiju ugarske revolucije, ali čini nam se, da je umjesno primijetiti, kako je potpuno nekorisno upotrebljavati isključivo samo zakonska otporna sredstva protiv neprijatelja, koji prezire takvu savjesnost, i da bi bez toga vječitog isticanja, koje je Görgey iskoristio i prema vladi izigrao, bila nemoguća odanost Görgeyeve vojske njenom vođi kao i sramna katastrofa kod Vilagoša...

Zna se, da mi ne gojimo neprijateljske osjećaje spram Ugarske. Za vrijeme njene borbe stajali smo na njenoj strani i smijemo reći, da je naš list, »Nove rheinske novine«, više no i jedan drugi pridonio populariziranju ugarske stvari u Njemačkoj...

... Ali mi smo bili dosta strogi prema svojim rođenim zemljacima, a da ne bismo imali pravo da slobodno iskažemo svoje mišljenje o našim susjedima. Osim toga, ovdje imamo da ocrtamo fakta s nepristranošću historika, i stoga moramo izjaviti, da je u ovom posebnom slučaju velikodušna smjelost bečkoga stanovništva bila ne samo mnogo plemenitija, već i mnogo dalekovidnija nego opreznost ugarske vlade. I neka nam je kao Nijemcima još dalje slobodno izjaviti, da mi ne bismo sve sjajne pobjede i slavne bitke ugarske vojske zamijenili spontanim, izolovanim ustankom i herojskim otporom Bečlija, naših zemljaka, čime je Ugarska dobila vremena da organizira onu vojsku, koja je mogla da izvrši onako velika djela...«[12]

Samo ovo mjesto dovoljno je, da obori ono dosad uobičajeno shvaćanje, po kome je Marks-Engelsova ocjena četrdesetosmaške revolucije bila

[12] *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj*, VI. izd.; 1920., str. 84—87.

apsolutno promađarska i isto tako *apsolutno* protiv austrijskih Slavena. Marks-Engelsova analiza historijskih događaja, koja nema ništa zajedničkog sa shematskim generaliziranjem i uopćavanjem, otkrivala je i u madžarskom pokretu postojanje etapnosti i razlikovala njegove revolucionarne postupke od nerevolucionarnih. Osnivači marksizma zauzeli su odlučno stanovište na strani Madžara u onim člancima Novih rheinskih novina, koji su pisani od jeseni 1848. godine, i koji se odnose na *drugu etapu* madžarskoga pokreta, na onu njegovu fazu, u kojoj je Madžarska ratovala protiv kontrarevolucionarne Austrije i time postala pobornikom evropske revolucije — dok su politiku madžarske vlade u prvoj etapi oštro osudili zbog njene legalnosti i nerevolucionarnosti, koja je nanosila štetu revoluciji.

Za ispravno, napredno stanovište naše četrdesetosmaške ljevice od velikog je značaja činjenica, da su u toj drugoj etapi, kada je madžarski pokret postao uistinu revolucionaran, prihvativši oružanu borbu protiv austrijske reakcije, nosioci hrvatskog narodnog, demokratskog pokreta odlučno stali na stranu te revolucionarne Madžarske; to je ono razdoblje revolucije, kada se u civilnoj Hrvatskoj provodi savršena sabotaža našeg ratovanja protiv Madžara potpunim sprečavanjem mobilizacije, kada se u Madžarskoj deseci hiljada hrvatske graničarske vojske predaju Madžarima bez i jedne opaljene puške, kada se vrše masovna dezertiranja naše vojske s madžarske fronte, kada se bune čitave regimente, jer ne će da se tuku s madžarskim narodom za račun svog glavnog neprijatelja, »švapskoga« cara; u to vrijeme naša lijeva, ili, kako su je austrijski ministri nazivali: »komunistička« štampa vrši otvorenu promadžarsku propagandu, zagovara hrvatsko-mađarsko-poljsko-italijanski savez u cilju zajedničke, revolucionarne borbe ovih naroda protiv reakcionarne Austrije i carske Rusije, a vođe naše ljevice vode i konkretne pregovore s predstavnicima Madžara i Poljaka za ostvarenje toga saveza i pripremaju teren za svrgavanje Jelačića i dovođenje za hrvatskoga bana poljskog revolucionara Bem-a, koji je u to vrijeme glavni vojskovođa madžarske revolucionarne vojske. Na taj način nosioci revolucionarnog pokreta kod nas dali su jasnog dokaza o tome, da se njihova politika i u ovom pogledu nalazila na liniji revolucije, na liniji Novih rheinskih novina.[13]

Naravno, da o toj našoj protuaustrijskoj, protudinastijskoj, promađarskoj, revolucionarnoj djelatnosti nema u našoj građanskoj historiografiji ni traga, ali je zato tim značajnije, da je, ma i djelomično, za tu našu aktivnost, još 15. februara 1849. znao Engels. U svom članku, objavljenu pod tim datumom u Novim rheinskim novinama, udarajući još uvijek nesmanjenom žestinom na jelačićevske izdajice, raskrinkavajući njihovu lažnu,

[13] Izvorni dokumentarni materijal o držanju našeg puka protiv Jelačićeva ratovanja s Madžarima vidi u dvjema knjigama, navedenim na str. 43. ovog Zbornika.

frazersku demokratičnost, Engels, između ostalog, govoreći o jednom od vođa vojvođanskog ustanka, ne štedeći ni njega zbog dotadanjeg učestvovanja u ratu protiv Madžara, utvrđuje i ovu, za nas neobično dragocjenu činjenicu: »... und Stratimirovich, um sich nicht länger exploitiren zu lassen, hat den offenen Aufstand gegen Österreich proklamirt.«[14]

U vezi s Marks-Engelsovom osudom madžarskoga pokreta iz etape njegove legalnosti u knjizi »Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj« treba naglasiti još jednu značajnu okolnost. Cjelovit sud Marksa i Engelsa o revolucijama 1848./49. uopće, a naročito o madžarskom pokretu nije sadržan *samo* u njihovim člancima iz Novih rheinskih novina, koje su, zabranjene, prestale izlaziti već 19. svibnja 1849. Na temu madžarske revolucije oni su se vraćali kroz dugi niz godina nakon četrdesetosme, i ne samo u *Revoluciji i kontrarevoluciji u Njemačkoj*. Sam Engels spremao se pedesetih godina da napiše novu, veliku knjigu o ovom važnom historijskom događaju. Pa iako nije stigao da tu knjigu završi, on je, upućujući Marksu iscrpne izvještaje o rezultatima svojih studija, dao čitav niz veoma dragocjenih ocjena i novih pogleda. U tim Engelsovim izvještajima i u Marksovim odgovorima na njih podvrgnuti su oštroj kritici mnogi glavni rukovodioci mađarske revolucije, i državnici i vojskovođe (Kossuth, Percel, Görgey, Klapka, Szemere), i zbog njihove djelomične krive politike u različitim fazama pokreta za trajanja revolucije, i zbog njihova negativnog držanja kasnije, u emigraciji.[15] Takvu kritiku nekih zvaničnih vođa madžarskoga pokreta

[14] »... a Stratimirović, da se ne bi dao dulje eksploatirati, proklamirao je otvoren ustanak protiv Austrije«. Gesammelte Schriften von Karl Marx und Friedrich Engels. Dritter Band, Stuttgart 1902. str. 260.

Stratimirović je bio jedan od organizatora srpskog oružanog pobjedonosnog otpora protiv napadaja regularne, austromađarske vojske pod zapovjedništvom carskog generala Hrabowskog na Karlovce 12. lipnja 1848; on je, u jednoj razvojnoj etapi vojvođanskog ustanka, rukovodio borbom vojvođanskih nezadovoljnika protiv patrijarha i njegove reakcionarne politike u službi austrijske kontrarevolucije; nekoliko godina prije revolucije bio je kao potporučnik napustio službu u austrijskoj vojsci, a za vrijeme ustanka postao jedan od najčuvenijih i, zbog svog protuaustrijskog stava, najomiljenijih vojskovođa ustanika. (Crnožuto reakcionarstvo potonjeg generala Stratimirovića mnogo je kasnijeg datuma.) Veoma je karakteristično za našu građansku historiografiju, za njen stav prema djelatnosti naših opozicionara, činjenica, da lider te historiografije, Šišić, »*generala*« Stratimirovića, *iz godine 1848.*, izjednačuje s patrijarhom Rajačićem, svrstavajući tako dva najoštrija protivnika u istu političku grupu, kvalificirajući sasvim podjednako i jednog i drugog kao »protagoniste ‚austro-slovenske' politike. (Šišić, *Kako je Jelačić postao banom,* Beograd 1937, str. 62.)

Engels je, dakle, 1849. u Kölnu bolje i točnije poznavao našu historiju četrdesetosme, nego Šišić, šef naše katedre za nacionalnu povijest, 1937. u Zagrebu.

[15] Ta kritika vođa mađarske revolucije objavljena je u Marks-Engelsovoj korespondenciji iz godine 1850—1860.: *Der Briefwechsel zwischen Friedrich Engels und Karl Marx 1844 bis 1883*, Herausgegeben von A. Bebel und Ed. Bernstein, Erster Band. Zweiter Abschnitt 1850 bis 1853, Stuttgart 1919, i Zweiter Band, Dritter Abschnitt 1854 bis 1860, Stuttgart 1919.

Vidi naročito strane: 167, 264, 269, 320, 325—326, 339, 370, 388, 391, 426 I. sveska i strane 27, 331, 424—425 II. sveska.

sadrži i Marksovo djelo *Herr Vogt,* pisano deset godina poslije revolucije (1859., a izdano 1860. u Londonu).

Iz svega toga se vidi, kako Marks i Engels ni u mađarskoj revoluciji nisu gledali neku nepovredivu svetinju, nego da su se naprotiv kritički odnosili i prema madžarskom pokretu i prema njegovim vođama.

Marksu i Engelsu bilo je još pedesetih godina jasno ono, što je postalo bjelodano tek objavljivanjem izvorne građe poslije prvog svjetskog rata: da je i u karakteru pojedinih vođa, i u socijalnoj pripadnosti nosilaca mađarske revolucije, i u politici mađarske plemićske vlade, i u ekonomsko-društvenoj nerazvijenosti tadašnje Mađarske bilo mnogo takvih nedostataka i protuslovlja, zbog kojih Kossuthovo plemstvo nije moglo u potpunosti da provede buržoasko-demokratsku revoluciju iznutra i da postane dosljednim nosiocem evropske revolucije na planu međunarodne politike.

Oportunistički elementi optuživali su Marksa i Engelsa zbog nedosljednosti, koja tobože postoji između njihova apsolutno promađarskog stava u Novim rheinskim novinama i ovog kritičnog držanja prema mađarskim četrdesetosmašima iz vremena poslije revolucije.

U stvari, ova optužba svjedoči samo o nesposobnosti oportunista, da shvate visoku revolucionarnu dosljednost osnivača marksizma. U doba, kada su pisani promađarski članci u N. r. novinama (od jeseni 1848. do proljeća 1849.) Madžarska se je borila protiv glavnih nosilaca evropske kontrarevolucije (reakcionarne Austrije, a kasnije i carske Rusije). I od svih država borila se je organizirano samo ona, i ta njena borba bila je i duga i uspješna. Sa revolucionarnog stanovišta tada nije bilo važno, da li se na čelu te Mađarske nalazi plemićka vlada, i tada nije bilo vrijeme, da se vrši socijalno politička analiza mađarskoga pokreta. Tada se je radilo samo o tome, da se svim silama pomogne pobjeda revolucije, i Marks-Engelsovo potpuno zalaganje na strani Mađara u tom razdoblju i njihovo apsolutno osuđivanje svih onih, koji su se, iz bilo kog razloga, našli u taboru neprijatelja Madžarske, *u toj fazi madžarskoga pokreta,* značilo je jedino pravilno revolucionarno stajalište.

A poslije svršene bitke isto je tako s revolucionarnog štanovišta bilo i dosljedno i potrebno izvrći oštroj kritici sve ono, što je u madžarskom pokretu bilo negativno, i u etapi prije njegova otvorenog rata s Austrijom, i za trajanja i vođenja toga rata. Tek tada mogli su Marks i Engels da pristupe naučnoj analizi madžarske revolucije i bezobzirnoj kritici njenoga vodstva.[16] Vršeći taj posao, oni su i opet radili samo na korist revolucije, jer je takva njihova analiza četrdesetosmaškog zbivanja u najvećoj mjeri pomogla kasnijem razvoju revolucionarne borbe proletarijata.

[16] To je Engels, dajući kritiku madžarskog pokreta u svojoj *Revoluciji i kontrarevoluciji u Njemačkoj,* pisanoj poslije 1849., jasno istakao riječima: »ovdje imamo da ocrtamo fakta s nepristranošću historika«.

Upozoriti na važnost poznavanja cjelovitog stajališta Marksa i Engelsa prema madžarskoj revoluciji (i onog apsolutno pozitivnog iz N. r. novina, kao i onog kritičkog iz *Revolucije i kontrarevolucije u Njemačkoj,* iz *Korespondencije od 1850.—1860.* i iz *Herr Vogta)* bilo je prijeko potrebno zato, jer su mnogi naši čitaoci znali samo za djelomičnu ocjenu iz Novih rheinskih novina, i baš zato, jer nisu poznavali cjelovito gledanje Marksa i Engelsa na ovaj problem, oni nisu mogli shvatiti pravo značenje ni samih tih članaka (objavljenih u N. r. novinama), tumačeći ih tako, kao da su njihovi autori bili apsolutno na strani madžarskog pokreta, za trajanja svih njegovih etapa, u čitavom razdoblju 1848./49., i, s druge strane, da su isto tako bili apsolutno protiv svih onih, koji su ma kada u toku 1848./49. bili u sukobu s Madžarima. Prema ovom krivom shvaćanju Marks i Engels su dakle potpuno i u cijelosti afirmirali Madžare i isto tako potpuno osuđivali sve madžarske protivnike iz bilo koje etape četrdesetosmaške revolucije, pa je prema tome stanovište Marksa i Engelsa u odnosu prema četrdesetosmaškim pokretima bilo apsolutno promadžarsko i apsolutno antislavensko (u konkretnom slučaju antihrvatsko i antisrpsko). Ne odobravati u potpunosti i bez rezerve ulogu Madžara 1848-e i ne osuđivati bez prigovora i u cijelosti četrdesetosmašku ulogu Hrvata i Srba, u očima mnogih iskrenih poštivalaca klasika marksizma, koji su stajali pod utjecajem krivog tumačenja njihova stava prema madžarskoj revoluciji — izgledalo je zastupati stanovište protivno Marksu i Engelsu.

Na taj način članci u N. r. novinama, istrgnuti iz cjeline Marks-Engelsova suda o madžarskoj revoluciji, i zato krivo shvaćeni — umjesto da, kao sastavni, organski dio potpune Marks-Engelsove analize budu glavnim poticajem i direktivom u izučavanju naše četrdesetosme i, naročito, u studiranju aktivnosti nosilaca revolucionarnog pokreta kod nas — ti su se članci, sasvim nenaučno, neopravdano i bezrazložno stavljali kao prepreka otkrivanju naše revolucionarne djelatnosti u doba 1848.—1849., jer je ta djelatnost, imajući pozitivan, napredan karakter, značila takvu historijsku činjenicu, koje iznošenje je, naoko, pobijalo teze. iznesene u N. r. novinama.

Iz svega onoga, što je dosad izloženo, biva potpuno jasno, da su Marks i Engels, u N. r. novinama, apsolutno afirmirali *samo* onu etapu drugu, od jeseni 1848. na ovamo) madžarskog pokreta, u kojoj on vodi borbu protiv austrijske (kasnije i carske ruske) kontrarevolucije, i da su isto tako apsolutno osuđivali samo one snage, koje su se, u toj etapi madžarsko-austrijskoga rata, borile protiv Madžara. Marks i Engels su dakle smatrali apsolutno pozitivnim samo ono razdoblje i samo onu, revolucionarnu, antiaustrijsku politiku madžarskog pokreta, i žigosali kao apsolutno negativno samo protumadžarsko istupanje u ovoj revolucionarnoj, antiaustrijskoj, antireakcionarnoj fazi madžarske četrdesetosme.

Članci u N. r. novinama imaju samo to značenje, i ti se članci odnose jedino na to razdoblje madžarske revolucije. I njihov apsolutno promadžarski i apsolutno protuslavenski karakter izlazi baš otuda, što su oni i pisani i namijenjeni onoj fazi madžarskog ratovanja protiv Austrije, u kojoj fazi je reakcionarno zvanično vodstvo hrvatskog i srpskog pokreta, na čelu s Jelačićem i Rajačićem, ratujući protiv Madžara stajalo u službi Austrije i time pomagalo kontrarevoluciju. Bezrezervno prijateljstvo prema Madžarima i bezobzirno neprijateljstvo prema Slavenima — koje dolazi do izraza u tim člancima — bilo je opravdano time, jer su ti članci bili pisani u jeku borbe revolucije s kontrarevolucijom, kada je svim silama trebalo pomoći one, koji su se nalazili u taboru revolucije, i upotrebiti sva, pa i najoštrija sredstva protiv onih, kojima se vodstvo nalazilo u taboru reakcije.

Prvu etapu madžarskog pokreta (do listopada 1848.), za trajanja koje je madžarska vlada stajala na strani habsburške dinastije i austrijske reakcije, pomažući joj u ugušivanju italijanske revolucije, puštajući da crnožuti generali likvidiraju bečku oktobarsku revoluciju, kada je ta vlada i na unutarnjem planu svojom krivom, reakcionarnom politikom u socijalnom i nacionalnom pitanju provodila kontrarevoluciju, ugušujući u ime kralja i s pomoću regularne austrijske vojske pokrete madžarskih seljaka i pravih revolucionara isto onako kao i nacionalno oslobodilačke pokrete nemadžarskih naroda (Srba, Slovaka, Hrvata i Rumunja) — tu su etapu madžarskoga pokreta osudili Marks i Engels s istom onom oštrinom, s kojom su ustajali protiv svakoga, tko je bilo kada i bilo gdje radio protiv interesa revolucije.

Pa kao što Engels i Marks nisu bili za *sve* Madžare i za *sve* etape madžarskoga pokreta, isto tako nisu bili i nisu ni mogli biti protiv *svih* Čeha i protiv *svih* južnih Slavena, u *svim* etapama četrdesetosmaške revolucije.

Nema, prema tome, nikakve sumnje, da se Marks-Engelsova oštra osuda onih Slavena, koji su se u etapi austro-madžarskoga sukoba borili protiv Madžara, ne može odnositi na *sve* učesnike slavenskih pokreta, i da se, naročito, ne može ticati nosilaca našeg revolucionarnog gibanja, unatoč tome, što je i naš uistinu demokratski narodni pokret došao u sukob, pa je vodio i oružanu borbu s Madžarima u *prvoj etapi* (u onoj, u kojoj su držanje madžarske vlade osudili i Marks i Engels). Revolucionarna, oslobodilačka borba vojvođanskih ustanika, koji su u razdoblju od ožujka do lipnja bili izvršili na unutarnjem planu potpunu revoluciju srušivši stare, feudalne, županijske vlasti i postavivši na njihovo mjesto narodne odbore, te pobivši ili uklonivši stare, protunarodne carske oficire i stavivši na njihovo mjesto narodne ljude (podoficire, obične vojnike i radikalne demokrate), pa onda, 12. lipnja, stupili u obrambeni rat, odbivši oružanom borbom carskog komesara i generala Hrabowskog, koji je po naređenju madžarske vlade s regularnom carskom austrijskom vojskom napao na Karlovce s ci-

ljem da uništi »gnijezdo revolucije« i da povrati stari politički, socijalni i vojnički poredak, da ponovo uspostavi feudalne odnose, — taj oružani otpor vojvođanskog puka, organiziran i rukovođen isključivo demokratsko-revolucionarnim elementima, bez znanja i bez utjecaja patrijarhova (koga tada u Vojvodini uopće nema, jer se nalazi u društvu drugih reakcionara na putu za Innsbruck),[17] taj sukob naš i s Madžarima — koji pada u prvu, legalnu, kraljevsku etapu madžarskoga pokreta, kada je madžarska vlada isto tako u ime kralja i s regularnom carskom austrijskom vojskom gušivala i pokrete pravih madžarskih Petöfijevih i Tančićevih revolucionara i pobune madžarskih seljaka protiv spahija[18] — ne može se ni u čije ime,

[17] Patrijarh će kasnije osuditi taj rebelski, protucarski i protuaustrijski postupak. Vidi o tome njegov proglas u Narodnim novinama br 116. od 14. VIII. 1849.

[18] O politici madžarske plemićke vlade u toj etapi vidi studiju Révai Józsefa: *Marx i madžarska revolucija,* objavljenu u njegovoj knjizi »Marxizmus és magyarság. Tanulmányok, cikkek.« Szikra kiadás, Budapest 1946, str. 72—125. Uz životno djelo Szabó Ervina: »Társadalmi és pártharcok a 48/49 magyar forradalomban«, Bécs 1921 (Društvene i stranačke borbe u madžarskoj revoluciji 48./49.) za pravilno upoznavanje madžarske revolucije i Marx-Engelsova cjelovitog suda o njoj od golemog je značenja ova studija Révai Józsefa. Ona je važna već i po tome, što dopunjuje Szabovljevu knjigu, vršeći i izvjesne korekcije nekih njegovih postavki. Révai-jevi dobro argumentirani zaključci imaju posredno velike važnosti i za hrvatski i srpski pokret iz 1848.—1849., tako da bi za našu historiografiju bilo od velike koristi objaviti studiju Revai-a u cijelosti. Mi ovdje u prijevodu donosimo one stavke njegove analize, koje se odnose na problematiku našega članka.

»Poznato je, da je apsolutizam promijenio taktiku početkom rujna 1848., onda kada je bečki dvor već mogao protiv Madžarske računati na pobjedonosnu Radetzky-jevu vojsku iz Italije: namjesto otezanja i zavaravanja odjednom je nastupio otvoreno i brutalno... jednostavno je povukao madžarske zakone, sankcionirane u travnju 1848. Ovaj rujanski državni udar gurnuo je madžarsku revoluciju ne udesno, nego ulijevo! Madžarski sabor stupa na revolucionarno tlo. On određuje, da se bez kraljeve sankcije izvrši još u srpnju izglasani zakon o mobilizaciji samostalne madžarske vojske. Određuje štampanje madžarskih banknota... Sabor iz svoje sredine obrazuje revolucionarnu izvršnu vlast: odbor za obranu domovine... »Radikalci« madžarskog sabora, Perczel-om, Nyáry-em, Madarász-om predvođena ljevica je u srpnju još kao »patuljasta manjina« (33 glasa protiv 236) glasala protiv vlade, koja je predlagala, da se Habsburzima »uvjetno« dade pomoć protiv talijanske revolucije. Potkraj kolovoza ova »patuljasta manjina« je u pitanju organizacije vojske (kada je bila riječ o tome, da li da madžarska vojska bude samostalna revolucionarna vojska, ili običan dio austrijske vojske) narasla već na 117. A u rujnu, oslanjajući se na budimpeštansku ulicu, na udruženja studenata i obrtničkih pomoćnika, na jedan masovni pokret elementarne snage — povukla je za sobom većinu sabora. Članovi odbora za obranu domovine postaju, s izuzetkom Kossutha, sve sami ljevičari. Rujanski dani su dakle u Madžarskoj značili preokret ne samo u stvari odnosa prema Habsburgovcima, nego i u stvari unutarnjeg madžarskog grupiranja stranaka i odnosa snaga. Jedna stranačka koalicija većma lijevog sastava zamijenila je na vodstvu revolucije onu stranku, koje je izraz bila Bathyány-jeva vlada, a začetnik ovoga preokreta i onaj faktor, pod čijim pritiskom je izvršen, bio je budimpeštanski puk!

U prvom redu ovi rujanski dani potakli su Nove rheinske novine na to, da o madžarskoj revoluciji pišu s onim oduševljenjem, što ga je mogla izazvati samo solidarnost prema jednoj pravoj narodnoj revoluciji...«

Vraćajući se zatim na prikazivanje razvoja političke situacije u Madžarskoj nakon prvih revolucionarnih peštanskih dana u ožujku, Révai ovako opisuje djelovanje madžarske vlade poslije njena preseljenja u Peštu: »... Jer vlada je premjestila svoje sjedište u Peštu zato, da skrši narodni pokret. Već poslije 15. ožujka, kada su se općine i gradovi iz provincije, u cilju da najave svoje priključenje, obraćali ne požunskom saboru ili Batthyány-jevoj vladi, nego »Odboru javnog spasa«, tom revolucionarnom organu, stvorenom 15-tog ožujka, vladini povjerenici, poslani »Odboru Javnog Spasa« — Szemere,

a najmanje u ime N. r. novina osuditi kao djelatnost reakcionarna, kontrarevolucionarna i — s revolucionarnog stajališta — negativna, kao što se nije mogao tako ocijeniti ni praški ustanak ni borba bečkih revolucionara. Taj oružani ustanak Vojvođana protiv branitelja starog metternichovskog, crnožutog austrijanskog poretka, protiv carskih generala tipa Windischgrätz-Hrabowsky — rušeći vojnički, politički i administrativni aparat staroga sistema, nalazio se na liniji praškog i bečkog ustanka (uz bečku i prašku bunu, to je do tog vremena na čitavom teritoriju bivše Austrije i Ugarske još jedini, treći oružani ustanak), nalazio se na liniji revolucije, unatoč tome, što je, u toj prvoj etapi, došao u sukob i s madžarskom vladom, koja se tada još nije nalazila na pozicijama revolucije.

Ne može se sa stajališta revolucije, pa prema tome ni sa stajališta redaktora N. r. novina proglasiti negativnim, reakcionarnim i kontrarevolucionarnim ni onaj *narodni* pokret, koji se, u toj prvoj etapi, bio razmahao u ci-

Klauzal, Nyári, Pulszky — istakli su za cilj, da obezglave, da stišaju peštanski pokret. A prvi posao Batthyány-jev u Pešti bila je zabrana pučkih zborova, njihovo uvjetovanje policijskom dozvolom. Odbor Javnog Spasa nije mogao postati stalnim revolucionarnim organom peštanskog pučkog pokreta, poslije preseljenja vlade u Budimpeštu prestao je egzistirati.«

»... I madžarska revolucionarna vlada je prijekim sudom i vješalima likvidirala one seljake Alfölda, koji su plemićsko oslobađanje kmetova htjeli da prošire u »agrarnu demokraciju« i naročito u onim županijama, koje su i kasnije bile gnijezda »agrarnosocijalističkih« pokreta devedesetih i devetstotih godina i otpočele zauzimati spahijske zemlje.«

»... Pariško lipanjsko krvoproliće, koje je širom Evrope postalo polaznom točkom skretanja buržoazije u desno, nije ni u Madžarskoj prošlo ne ostavivši traga. Pod utjecajem lipnja Batthyány je pokušao... pod svaku cijenu nagoditi se s Jelačićem, da bi onda dobio slobodne ruke za skršenje unutarnjeg radikalizma. Od lipnja do rujna čitava Batthyány-eva politika jedva se razlikuje od politike predstavnika pruske oportunističke buržoazije, Hansemann-a: i ovaj i onaj utirali su put kontrarevoluciji. Kada je Ferdinand V. ispred svibanjske revolucije bečkog puka pobjegao u Insbruck, madžarska vlada ga je mjesecima preklinjala, da dođe u Peštu, ali ne da bude zarobljenik revolucije, kao što je pariški puk odnio Luja XVI. iz Versailles-a u Pariz, nego zato, da u Madžara nađe oslona protiv bečke revolucije. Pa i u rujanske dane, kada dvorska kontrarevolucija nastupa već neuvijeno, članovi Batthyany-ieve vlade ne boje se Jelačićevih Hrvata, nego provale gnjeva peštanskog pokreta masa. Eötvös József, ministar prosvjete, juri glavom bez obzira u Beč, da bi pobjegao u inozemstvo. Széchényi u peštanskom 4. rujnu, u tom moćnom plebejskom proplamsaju narodne revolucije vidi »socijalističku pobunu«, drhti od »pljačkaša« i bježi pred njima u Döbling. Eszterházy hiti da se ostavkom spasi s lađe, za koju se misli da tone, a i Batthyány samo zato ostaje na svome mjestu, da bi učinio posljednji pokušaj za nagodbu s dvorom na toj osnovi, da on sam izvrši ono, za što je već bio određen Lamberg. Batthyány-ja nadvojvoda Stjepan, palatin, za koga se poslije njegova bijega ispostavilo da je konspirirao s Bečom, još 11. rujna imenuje ministrom predsjednikom, i Batthyány 15. rujna obrazuje desničarsku vladu. Na njegovoj listi ministara je onaj baron Vay, koji je nekoliko dana kasnije već postao ministar predsjednik državnog udara, onaj Szentkirályi Móric, koji je od 1847. stajao u otvorenoj borbi protiv Kossutha. A kada ovi pokušaji, da se učini suvišnom otvorena kontrarevolucija, nisu uspjeli, Batthyány žurno pokušava da se nagodi i s Lambergom, vojničkim diktatorom državnog udara — s kojim je onda peštanski puk onako postupio, kao što obično puk u revoluciji postupa s vojničkim diktatorom kontrarevolucije. To, što je madžarska revolucija, kako kaže Marks, postala »herojskim epilogom« četrdesetosme godine, nije uistinu zavisilo od posjedničkog nižeg plemstva...

Treći, najherojskiji odsjek revolucije otpočinje s masovnim pokretom budimpeštanskog puka od 4. septembra. Ovaj pokret — odgovor na državni udar Habsburgovaca

vilnoj i graničarskoj Hrvatskoj i koji je dobio svoj izraz u demokratskim, naprednim »Narodnim zahtijevanjima«, u kojima se traži socijalno i političko oslobođenje, uspostava narodne vlasti i nacionalne nezavisnosti; nije bila negativna, reakcionarna i kontrarevolucionarna ni ona borba, koju je naš puk poveo i u Granici i u provincijalu za ostvarenje tih svojih zahtijevanja; nisu to bile ni seljačke bune u Hrvatskoj, koje su išle za radikalnim rušenjem svih feudalnih odnosa na revolucionaran način, bune, protiv kojih je Jelačić uvodio prijeke sudove i podizao vješala; nije negativan karakter imao ni pokret gradskoga puka i naše omladine, koja je po drumovima presretala graničarske trupe, i agitirajući kod njih za talijansku, protuaustrijsku revoluciju, sprečavala, uspješno i djelotvorno, njihov odlazak na talijansko ratište; nije bio kontrarevolucionaran ni buntovni pokret graničara protiv Jelačića, pokret, koji se pod rukovodstvom dvadesetdevetorice pučkih narodnih zastupnika krajiških na čelu s Oreljem borio za ukidanje voj-

— Kossutha odmah potiče na to, da se okrene na lijevo, da sklopi savez s Madarász-ovcima, s »patuljastom manjinom« sabora i da javnosti prikaže sebe, ne kao sukrivca kukavne družbe Batthyány-jeve vlade u toku mjeseci, nego kao njena zarobljenika...«

Prelazeći zatim na kritiku držanja nižega madžarskog plemstva (naročito plemića pomirljivaca) i u etapi revolucionarnog rata Madžarske protiv austrijske kontrarevolucije,Révai piše: »... rat bi bio mogao da bude uspješan samo proširivši se u narodni ustanak, a to stranka mira sa svojim liberalnim plemićima nije mogla učiniti, jer nije mogla preskočiti preko svoje vlastite sjene...«

Iznoseći polovičnost, nedosljednost i protivurječja, koja su proizlazila iz socijalnog sastava nosilaca madžarske revolucije i iz društveno-ekonomske stvarnosti tadanje Madžarske, Révai daje ove konstatacije: »... Kossuthova politika morala se je izjaloviti zato, što ju je on htio ostvariti uz hegemoniju nižega plemstva.«

»Buržoazija (madžarska, op. V. B.) je i ekonomski i ideološki bila preslaba za to da onaj borbeni program, koji je daleko prelazio ciljeve vodeće klase revolucije, nižega plemstva, — učini svojim, nezavisno od nižega plemstva, pa čak i protiv njegove volje.«

»I stvarno vilagoški svršetak madžarskog rata za slobodu zgušnjuje u gnjusnost jedinoga akta sve ono, što je u ovoj revoluciji bilo polovično i nedosljedno.«

Objašnjavajući Marx-Engelsovu osudu madžarske vlade zbog njenog nerevolucionarnog držanja prema bečkoj listopadskoj revoluciji, Révai piše: »Ali vojske madžarske revolucije pod komandom Perczela i Görgey-a progoneći Jelačića istodobno su pokleknule na austrijskoj granici pred poštovanjem »zakonitosti« i skrštenih ruku gledaju, da bečki ustanak, koji je ipak bio neposredan akt solidarnosti s madžarskom revolucijom, iskrvari. Kad je Engels u New York Tribune-u šibao ovu polovičnost i nedosljednost, onda su u madžarskoj revoluciji žigosali isto ono, što i u pruskoj: usklađivanje revolucije i legitimnosti, »onaj kukavički pokušaj, da se revolucija utemelji na pravnom kontinuitetu«.«

Prikazujući, na apsolutno ispravan način Marks-Engelsov *cjeloviti* sud o madžarskoj revoluciji i tumačeći njihovu oštru osudu one etape madžarskoga pokreta, u kojoj je madžarska vlada vodila politiku legalnosti i lojalnosti prema austrijskoj dinastiji, Révai nastavlja: »Produbljavanju klasne samostalnosti proletarijata služila je i naknadna oštra kritika madžarske revolucije iz 1848./49. Ako su Nove rheinske novine na osnovi rujansko-siječanjskog razdoblja madžarske revolucije isticali ono, u čemu su se Marks i Engels u ime proletarijata solidarisali s madžarskom revolucijom, New York Tribune (američki list u kom je po prvi put objavljena Engelsova »Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj«, opaska V. B.) istakao je, na osnovi *cijele* madžarske revolucije ono, sa čim se *nisu solidarisali.* (Sve riječi u ovom pasusu pocrtao Révai, op. V. B.)

Na taj način pogledi Marksa i Engelsa ni u koliko nisu protivurječni, naprotiv baš u svom dijalektičkom jedinstvu pružaju ključ za razumijevanje čitavog toka madžarske revolucije.« (Str. 78, 79, 82, 83, 84, 92, 94, 96, 99, 100, 120, 121.)

ničkog uređenja Granice, za uklanjanje svih nenarodnih oficira, za stvaranje narodne vojske, koja ne će više potpadati ni pod austrijsku generalnu ni pod bilo koju drugu tuđinsku komandu, zahtijevajući, da se ta narodna vojska nema boriti nigdje i nikad izvan granica Hrvatske (pa ni u Italiji); ni taj pokret nije bio kontrarevolucionaran, iako je i on, u *toj prvoj etapi,* došao u sukob i s Madžarima,jer je odbio da se pokori carskoj zapovijedi, kojom se sva hrvatska (i srpska) graničarska vojska podvrgavala madžarskoj vladi, — jer u to vrijeme ta je vlada trupe, koje su potpadale pod nju, komandirala u Italiju, a madžarski ministar vojni nalazio se tada još kao jedan od glavnih Radetzkyjevih vojskovođa u ratu protiv talijanske revolucije; nije bilo reakcionarno ni držanje demokratskih narodnih zastupnika na četrdesetosmaškom hrvatskom saboru, koji su stajali na pozicijama holandeske i francuskih revolucija i srpskog ustanka iz godine 1804., koji su vodili odlučnu borbu protiv unutarnje i međunarodne reakcije, za slobodnu i nezavisnu južnoslavensku državu, za talijansku revoluciju, za ukidanje feudalnih tereta bez otkupa, — premda su se i ti naši demokrati, u *tom razdoblju,* našli u sukobu s madžarskom vladom zbog krive njene politike u nacionalnom pitanju i zbog njene *tadanje* povezanosti s habsburškom dinastijom; pod pritiskom tih demokratskih i antidinastijskih elemenata, hrvatski sabor je sazvan i održan, iako je, na zahtjev madžarske vlade, austrijski car svojim manifestom zabranio njegovo sazivanje, a njegovo zasjedanje proglasio nezakonitim i rebelskim.

Ni na taj demokratski, socijalno i nacionalno oslobodilački pokret narodnih masa u Hrvatskoj i u Vojvodini — koji se 12. lipnja razvio u oružani ustanak i bio izričito protivufeudalan, protucarski i protuaustrijski (u smislu stare, crnožute, metternichovske Austrije) — ne može se odnositi pa se i ne odnosi negativan stav N. r. novina, jer je taj naš *narodni* pokret, u toj svojoj *prvoj etapi,* rušeći iz temelja vojni i politički potencijal starog sistema, braneći odlučno talijansku revoluciju i boreći se za istinsku slobodu i demokraciju, pomagao opći razvoj evropske revolucije.

Ali oštra osuda iz N. r. novina ne odnosi se ni na *sve* učesnike južnoslavenskih pokreta u drugoj etapi revolucije, u razdoblju, kad su Jelačić i Rajačić u službi reakcionarne Austrije i Habsburške dinastije ratovali protiv Madžara, koji su, *u to vrijeme* (od jeseni 1848.), bili glavni nosioci revolucije protiv kontrarevolucije. Marks i Engels ustajali su nepoštedno samo protiv svih onih, koji su se *u toj etapi* borili protiv *sada* revolucionarne Madžarske.

Naš pokret nije bio jedinstven ni u jednoj svojoj etapi i ni u jednom pitanju: dvije različite, suprotne strane zauzimale su različita, suprotna stajališta prema svakom važnijem problemu četrdesetosmaške politike, pa je tako i njihov odnos prema ratovanju s Madžarima bio suprotan. Desnica s Jelačićem bila je protiv, a ljevica (na čelu s »komunističkim rovarom«

Kušlanom) na strani *revolucionarne* Madžarske.[19] Utjecaj te ljevice u narodu (i u civilnoj i u graničarskoj Hrvatskoj) bio je od početka mnogo jači od utjecaja reakcije, a u doba hrvatsko-madžarskoga rata, s jačanjem i otvorenim nastupanjem austrijske kontrarevolucije i raskrinkavanjem izdajničke uloge Jelačićevaca utjecaj ove lijeve stranke i njene štampe neobično je porastao: svi intelektualci, osim nekolicine kamarilinih plaćenika, sva omladina i golema većina gradskog, seoskog i graničarskog puka bila je na njenoj strani.

Ljevica je svoje promadžarsko stajalište, od vremena izbijanja austro-ugarskoga rata, odlučno provodila i riječju i djelom. O nekim manifestacijama promadžarskog stava našeg *narodnog* pokreta i njegova demokratskog, antijelačićevskog vodstva govoreno je već naprijed. Bilo bi ne samo nenaučno, nedijalektički, nego i apsurdno: oštru osudu N. r. novina, koja je s pravom pogađala Jelačića i njegove kontrarevolucionarne trabante zbog njihova antimadžarskog stava — protezati i na one naše radikalne demokrate, koji su Jelačića na samom početku oružanog sukoba između Madžarske i Austrije žigosali kao izdajicu narodne stvari baš i zato, jer je za račun bečke reakcije, kao jedan od Windischgrätzovih generala sudjelovao u ugušivanju madžarske bune; bilo bi sasvim nelogično protezati Marks-Engelsovu osudu na one hrvatske seljake, koji su od početka i kao jedan čovjek širili ideju o bratstvu i borbenom savezu hrvatskoga i madžarskoga puka protiv svih plemićskih i gospodskih tlačitelja bez razlike na narodnost, — i kod te svoje ideje tvrdoglavo ostajali do kraja;[20] na seljake koji su u toku hrvatsko-madžarskoga rata dizali bune protiv vladavine crnožutog bana, a ovaj ih je, bojeći se (po njegovim vlastitim riječima) najviše tog »unutarnjeg neprijatelja« — vješao; na graničare, koji su se, za trajanja rata ne samo masovno predavali i dezertirali, nego su i agitirali za madžarsku bunu, šireći promadžarske, protujelačićevske, protivaustrijske letake, a koje graničare je Jelačić zato strijeljao.[21]

[19] U ljevicu ovdje se ne ubrajaju t. zv. madžaroni, koji su još mnogo godina prije revolucije bili politički pa i stranački povezani s Kossuthovim plemstvom i bili neka vrsta filijale Kossuthove stranke u Hrvatskoj; pripadnici te madžaronske stranke, čim je u Hrvatskoj preuzela svu vlast suprotna, narodna (ilirska) stranka, i čim su se počeli zaoštravati odnosi s Madžarima, masovno su emigrirali u Madžarsku; neki od njih su zauzimali vidne položaje u administraciji i vojsci madžarskoj, a neki su i stradali od austrijske kontrarevolucije poslije ugušenja madžarske bune. Pod ljevicom tu se razumijeva demokratsko, revolucionarno krilo narodne stranke, koje se 1848. odcijepilo od reakcionarne, kontrarevolucionarne desnice i formiralo u odvojenu stranačku grupaciju, te je imalo vlastitu štampu i posebnu organizaciju.

[20] Izvorna građa svjedoči o tome, da je i kod četrdesetosmaških seljaka na madžarskoj strani postojala isto takova svijest u odnosu prema seljačkoj braći u Hrvatskoj.

[21] One hrvatske graničare — njih oko deset hiljada na broju — koji su se organizirano, *svi*, bez jedne opaljene puške predali madžarskoj, mnogo slabijoj (oko 2—3 hiljade) revolucionarnoj vojsci — sa gledišta reakcionarnog »onako sramno«, a sa gledišta revolucionarnog onako slavno predali, te graničare madžarski vojskovođe pustili su sve (osim oficira) odmah kući, snabdjevši ih letacima, zbog dijeljenja kojih su kasnije u Hrvatskoj mnogi od njih po ratnim i prijekim sudovima suđeni na smrt.

Svaki redak Marksa i Engelsa odlikuje se čvrstom logičnošću, pa bi zato bilo smiješno i na trenutak pomisliti, da bi oni bili mogli mjeriti istom mjerom i onima, koji su svojom protivmadžarskom djelatnošću, poput Jelačića, služili kontrarevoluciji, i onima, koji su svoje revolucionarno promadžarsko stanovište plaćali životom.

Pa čak i onda, ako se pretpostavi, da urednici N. r. novina (koje su prestale izlaziti sredinom svibnja 49.) nisu saznali za ovakvo masovno promadžarsko držanje pripadnika našeg *narodnog* pokreta (nema nikakve sumnje, da je, počev od te druge etape, od kraja 1848., golema većina stanovništva Hrvatske bila protiv Jelačićeva ratovanja s Madžarima za tuđ račun)[22] — a sasvim je vjerojatno, da se u Kölnu u ono doba, uz onakve prilike i uz onakvu poštu (te uz uvjet, da se već tada hrvatska opoziciona štampa zbog svoje revolucionarnosti često nije puštala preko granice — Radetzky ju je za Italiju bio zabranio još mnogo prije) nije ni moglo znati, što se sve u Hrvatskoj zbiva,[23] a još se manje moglo što saznati o bilo kakvoj revolucionarnoj djelatnosti za deset slijedećih nijemih apsolutističkih godina Bachove cenzure (do 1860., do vremena, do kog se u korespondenciji klasika marksizma javlja tema četrdesetosme) — ipak, svakom ma i površnom poznavaocu njihovih povijesnih djela je poznato, da su oni, pišući svoje analize, najvišu važnost i jedinu vjeru podavali *konkretnim historijskim činjenicama,* te da je za osnivače dijalektičkog materijalizma objektivno postojanje neke činjenice u stvarnosti bilo mnogo važnije od postojanja ili nepostojanja ovakve ili onakve subjektivne predodžbe o njoj.

Dakle: čak da autorima članaka N. r. novina ova strana naše četrdesetosme i nije bila poznata (a pod onim uvjetima nije im ni mogla biti poznata), čak ni onda se oštra kritika, uperena u tim člancima protiv neprijatelja *revolucionarne* (i samo revolucionarne) Madžarske, ne može ticati radikalno-demokratskog, revolucionarnog dijela našeg pokreta, koji se u najvišoj mjeri prijateljski odnosio prema toj revolucionarnoj Madžarskoj.

Marks i Engels uvijek su pisali samo o činjenicama, koje su pouzdano znali. A takva jedna nepobitna, opće poznata četrdesetosmaška činjenica bio je Jelačić (o njemu je 1848./49. pisala sva evropska, a naročito njemačka štampa). Tu, njima dobro poznatu, jelačićevsku kontrarevolucio-

[22] Promjena stava prema Madžarima naglo se osjetila i u Vojvodini: donde, dok su Madžari (u prvoj etapi) držali s bečkim dvorom i s regularnom austrijskom vojskom napadali na Vojvođane, ovi su se, vodeći obrambeni rat protiv austrijskog cara i protiv tada još lojalnih Madžara, borili herojski i pod rukovodstvom svojih narodnih oficira postizali goleme uspjehe; poslije izbijanja austromađarskog rata, prelaska Rajačića u službu Beča i dolaska carskih komesara i oficira u Vojvodinu, ustaničko oduševljenje je prestalo i, svijesni, da se više ne vodi pravedna, narodna, oslobodilačka borba, Vojvođani su prestali da pružaju onakav otpor, — a posljedica je bila, da su Madžari sada, u *drugoj etapi,* osvojili gotovo čitavu Vojvodinu.

[23] Naša građanska historiografija nije o ovoj promadžarskoj aktivnosti hrvatskog puka i hrvatske ljevice ni za daljnjih sto godina ništa saznala, prešućujući i prikrivajući i ovu kao i svaku drugu revolucionarnu djelatnost u našem narodu.

narnu činjenicu su Marx i Engels u svojim člancima oštro osudili — u ime revolucije. A ta se osuda ni u kom slučaju ne može prenijeti na drugu, redaktorima N. r. novina nepoznatu činjenicu, na nosioce revolucionarnog promadžarskog pokreta kod nas, koje je taj isti Jelačić, kao izvršioce revolucionarnih čina, strijeljao — u ime kontrarevolucije.

Sve je to trebalo iznijeti zato, da bi se uklonila ona nelagodnost, koja se osjećala, kadgod bi se povela riječ o našoj četrdesetosmoj; nelagodnost, koja se javljala kao isključivi rezultat krivog primjenjivanja članaka iz N. r. novina na *sav* naš pokret, na *sve* njegove, i desne i lijeve učesnike, i na *sve* razvojne etape toga pokreta za trajanja čitavog razdoblja 1848./49.; da bi se pokazala sva nenaučnost protezanja oštre osude, sadržane u tim člancima, na ulogu svih Hrvata, svih Srba, svih Čeha i svih Slovaka godine 1848. i 1849.; da bi se ukazalo na neopravdanost i neispravnost upotrebljavanja članaka iz N. r. novina za dokaz o tome, kako su svi četrdesetosmaški pokreti Slavena (izuzev Poljaka) bili apsolutno negativni i isljućivo reakcionarni i kontrarevolucionarni.

Takvo krivo shvaćanje i neispravno tumačenje članaka u N. r. novinama već je prevladano zahvaljujući modernoj sovjetskoj historiografiji i radovima čeških i madžarskih marksista.

Isto je tako bilo potrebno ukazati na Marks-Engelsovo i Udaljcovljevo postavljanje i rješavanje četrdesetosmaške problematike, na njihov način analize četrdesetosmaških revolucija, u kom načinu nije bitno samo raščlanjavanje na bazi konkretnih historijskih činjenica svakog pojedinog pokreta na njegove klasne, stranačko-političke sastavne dijelove i ispitivanje unutarnjih sukoba i borbi, nego i otkrivanje etapnosti u razvoju svake od proučavanih revolucija, a naročito madžarske i češke. Bez uočavanja i bez poznavanja te etapnosti ne bi se ni u našoj četrdesetosmoj moglo ništa razumjeti, sav naš pokret činio bi se kao besmisleno, bezglavo, nedosljedno prelaženje jednih i istih ljudi, jednih i istih stranaka iz jednog tabora u drugi, suprotni. Bez te metode, koja otkriva postojanje različitih razvojnih faza u četrdesetosmaškim revolucijama, ne bi se moglo, na primjer, shvatiti ni to, zašto je u prvoj etapi naša reakcija za zajednicu s Madžarskom, a ljevica protiv toga, a u drugoj fazi obratno: desni su protiv Madžara, a lijevi za savez s njima.

U svemu onome, što je naprijed izloženo, jasno su postavljeni okviri i za problematiku naše četrdesetosme i određeni zadaci, koje treba da riješi naša historiografija.

Uspješno proučavanje naše povijesti u godinama 1848. i 1849. može se odvijati samo na onim osnovama (i onim metodom) na kojima su Marks-Engels i moderna sovjetska historiografija izvršili analizu četrdesetosmaških revolucija (češke, njemačke, madžarske i dr.): na osnovi nejedinstvenosti i etapnosti i našega pokreta.

Pri tom naši historici treba da posvete naročitu pažnju ispitivanju i prikazivanju onih snaga našega pokreta, koje su bile nosioci revolucionarnog gibanja kod nas, i onih etapa naše četrdesetosme, koje su imale nesumnjivo napredan, demokratski karakter; da napišu povijest one revolucionarne djelatnosti našega puka, koja je sve dosad, prešućivana i prikrivana sa strane naše građanske historiografije, ostala potpuno nepoznata.

Na kraju treba naglasiti, da se u ovom članku ne radi o davanju konačnog suda o našoj četrdesetosmoj. Pristupiti definitivnom ocjenjivanju hrvatskog i srpskog pokreta iz 1848./49. moći će se tek poslije objavljivanja svih glavnih arhivskih dokumenata, koji se odnose na to razdoblje.[24] Na osnovi tih dokumenata mogu se, međutim, već i sada sa sigurnošću utvrditi dvije osnovne činjenice: 1) bogata nova, dosad gotovo sasvim nepoznata arhivska građa, s jedne strane u potpunosti potvrđuje ispravnost one oštre osude, koju su, u duhu Marksa i Engelsa, naši rukovodioci izrekli o kontrarevolucionarnoj ulozi Jelačićeva i Rajačićeva vodstva naših pokreta; 2) s druge strane, ta građa svjedoči o tome, da su i kod južno-slavenskih naroda u doba revolucije postojale i djelovale i takve socijalno-ekonomski i politički ugnjetene klase, koje su, boreći se protiv Jelačić-Rajačićeve reakcije, vodile jednu naprednu, demokratsku, antiaustrijsku a protalijansku i promadžarsku politiku, koja je služila interesima evropske revolucije i bila na liniji one pozitivne oslobodilačke borbe, koja, nošena potlačenim društvenim slojevima naših naroda, traje vjekovima.

[24] Sav dosadašnji neuspjeh i naših naprednih historičara u prikazivanju 1848./49. svodi se uglavnom na to, što dosad nije mogao biti ispunjen ovaj prijeko potreban preduvjet. U neuspjele pokušaje rješavanja problema naše četrdesetosme, bez arhivskih predradnja, idu i neki moji radovi, objavljeni između 1929.—1934.

HISTORIJSKI ZBORNIK

GODINA I 1948 BROJ 1-4

TISAK I NAKLADA NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE / ZAGREB

REDAKCIONI ODBOR

VLADIMIR BABIĆ
MIROSLAV BRANT
GRGA GAMULIN
MARKO KOSTRENČIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JAROSLAV ŠIĐAK

I Z D A J E

POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE

ZAGREB